

DENETİMDE ANALİTİK İNCELEME TEKNİKLERİNİN ÖNEMİ VE HIZLI TÜKETİM SEKTÖRÜNDE UYGULAMA ÖRNEKLERİ*

The Importance Of Analytical Review Procedures In Audit And
Case Studies In FMCG Sector

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili

Hüseyin MERT, Fatih KOÇ***,
İhsan KAMALAK******

Gönderim Tarihi: 17.03.2019

Kabul Tarihi: 11.04.2019

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları'ndan olan BDS 520 kapsamında Analitik İnceleme Teknikleri (AİT)'nin bağımsız denetim sürecindeki önemini vurgulamaktır. Buna yönelik olarak özellikle 1980'lerden sonra uygulanmaya başlayan AİT'nin literatürdeki yeri ve zaman içindeki gelişimi incelenecektir. Daha sonra bu gelişmeler neticesinde, çeşitlenen teknikler ve yöntemler ele alınacaktır. Ayrıca Hızlı Tüketim Sektörü'nde faaliyet gösteren 2 farklı firma örneğinden yola çıkılarak AİT'ye ilişkin uygulama örnekleri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Denetim Standartları, BDS 520, Analitik İnceleme Teknikleri

Jel Sınıflandırması: M40, M41, M42

ABSTRACT: The aim of this study is to emphasize the importance of the Analytical Investigation Techniques (abb. AIT) under the ISA 520 from the International Standard in the independent audit process. To this end, the position of AIT, which started to be implemented after 1980s, in the literature and its development over time will be examined. Then, as a result of these developments, various techniques and methods will be discussed. In addition,

*Bu çalışma, 4th Global Business Research Congress'te yayımlanan “Bağımsız Denetimde Analitik İnceleme Tekniklerinin Önemi” aldı bildiriden türetilmiştir.

**Dr. Öğr.Üyesi, Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi/Muhasebe ve Denetim Bölümü, huseyin.mert@okan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5391-7865

***Doktora Öğrencisi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Muhasebe ve Denetim Programı, koc_fatih@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-0333-7456

****Doktora Öğrencisi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Muhasebe ve Denetim Programı, ihankamalak@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5994-2025

examples of applications related to AIT will be presented by 2 different FMCG firm studies.

Keywords: International Auditing Standarts, ISA 520, Analytical Investigation Techniques

JEL Classification: M40, M41, M42

GİRİŞ

İş modellerinin karmaşıklaştığı ve global piyasaların daha çok birbirine entegre olduğu günümüz dünyasında muhasebe işlemleri de aynı oranda daha fazla karmaşıklaşmıştır. Uluslararası Muhasebe Standartları'nın Türkiye'de kullanımının yaygınlaştırılmasıyla birlikte bugüne kadar Vergi Usul Kanunu literatüründe olmayan yeni kavramlar da şirketlerin raporlama süreçlerine girmiştir. Denetçi, karmaşık yapıda olan Bağımsız Denetim Standartları'na ilişkin işlemlerin özün önceliğine uygun olduğunu ve belli bir nedensellik etrafında toplandığını denetlemek durumundadır. Bu süreç içerisinde bağımsız denetçi raporunda yer alacak görüşüne dayanak oluşturmak üzere yeterli düzeyde denetim kanıtı elde etmek zorundadır. Söz konusu denetim kanıtlarının elde edilmesinde ihtiyacına uygun şekilde kullanacağı denetim tekniklerinin seçiminde denetçi özgür bırakılmıştır. Fiziki inceleme, doğrulama, belge inceleme, yeniden hesaplama gibi denetim tekniklerinin yanı sıra sıklıkla kullanılan bir diğer teknik de doğrusal olmayan tutarsızlıkların, anormal sapmaların ortaya çıkartılmasında son derece etkili olan, denetimin kalitesini arttıran ve bu çalışmanın konusunu oluşturan analitik inceleme teknikleridir (AİT). Özellikle halka açık şirketlerde bu denetim paydaşların (yatırımcılar, kreditorler, çalışanlar, vb.) karar vermelerine yardımcı olması açısından çok önem arz etmektedir. Bağımsız denetimde kullanılan analitik teknikler basit hesaplamalardan ileri istatistiksel yöntemlere ve bilgisayar programları ile yapılan dijital analizlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Uygulamada karşılaştırmalı tablolar analizi, yüzde analizi, trend analizi ve oran analizine sıklıkla başvurulduğu görülmektedir.

Dijitalleşen günümüz dünyasında AİT'yi uygulamak daha kolay bir hale gelmiştir. Denetime ayrılan personel sayısını azaltması, harcanan vakti minimuma indirmesi ve dolayısıyla maliyet avantajı sağladığından, analitik inceleme teknikleri ayrıca katma değer yaratmaktadır. Doğal olarak, sadece AİT'nin bu konuda tek başına etkisi olduğu söylenemez ayrıca hem denetimin amacının yıllar itibarıyla değişmesi hem de big data ve otomatikleşme etkisi de bunlara neden olmaktadır. Bunlara ilaveten AİT ile sapmalar ve tutarsızlıklar daha kolay ve işlemin somut sayısal içeriğinden dolayı itiraza mahal

vermeksizin tespit edilebilmektedir.

AİT'yi tanımlamak için yaygın olarak kullanılan birkaç farklı terim bulunmaktadır. Bunlar: analitik denetim, analitik prosedürler, analitik inceleme, analitik delil veya analitik inceleme prosedürleridir (Ch, Glaser ve , 1982, Loebbecke ve Steinbart, 1987, Biggs, Mock ve Watkins, 1989). Genel olarak bu prosedürler, diğer ilgili bilgilerle uyuşmayan veya beklentilerden sapma gösteren dalgalanmaların ve ilişkilerin araştırılması da dahil olmak üzere önemli oranlar ve trendlerin analizini içermektedir (Chi, Glaser ve Rees 1982: 56). AİT'yi sadece denetim faaliyetinin bir tür unsuru olarak görmek yanlış olur. AİT, ayrıca müşteri kabulü aşamasında, denetim ücreti belirlenme safhasında, denetim yapılacak potansiyel sorunlu alanların tespitinde, test aşamasında, hesap bakiyeleri ve işlemleri için test aşamasında ve genel olarak tüm inceleme safhasında denetçinin bilgi ve görüşüyle birlikte finansal tabloların güvenilirliğine ilişkin kanıt toplamada kullanılmaktadır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Denetimin planlama, yürütme ve tamamlama aşamalarında kullanılan bu teknik, denetlenen işletmenin faaliyet koşullarının ve çevresiyle olan ilişkilerinin kavranmasında bir risk değerlendirme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kayıtlı tutarlar ile beklenen değerler arasında kabul edilebilir farklılıklar olup olmadığının araştırılmasında ve dönem sonundaki genel gözden geçirmede de uygulanması gereken bir yöntemdir. Analitik inceleme; cari dönem finansal bilgilerinin, önceki dönemlere ait karşılaştırılabilir nitelikteki bilgilerle, bütçe ve tahminler gibi işletmenin beklediği sonuçlarla ve sektörel göstergelerle basit karşılaştırılması ve/veya ileri derecede istatistiki teknikler kullanılmak suretiyle karşılaştırılması olarak örneklendirilebilir (Kavut, Taş ve Şavlı, 2009: 155).

1987 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Treadway Komisyonu, hileli mali raporlamanın tespitinde AİT'nin tam olarak uygulanmadığını bildirmektedir (National Commission on Fraudulent Financial Reporting [NCFRR], 1987: 52). Gerçek hile vakalarının incelenmesine dayanarak, Treadway Komisyonu, finansal tablo dolandırıcılıklarının, gerçekleştirilme şekline göre birbirine çok benzer olma eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir. Çoğu hileli vaka, uygunsuz gelir tahakkuku, varlıkların olduğundan fazla gösterilmesi ve / veya masrafların uygunsuz şekilde giderleştirilmesiyle yapılmıştır. Genellikle, AİT, fiili finansal tablo sonuçlarının, beklenen finansal sonuçlarla karşılaştırılmasına yönelik sade veya kompleks bir tahmin modeli içermektedir (Knappve Knapp, 2001:28).

Bir denetçinin analitik prosedürleri uygulamadaki temel görevi, tahmini bir beklenti modeli oluşturmaktır. Bu beklenti modelleri denetçinin hem dışarıdaki

kaynaklardan elde etmiş bilgiye hem de kendi mesleki bilgisine dayanmaktadır. Denetçinin mevcut bilgisi, işletme ile ilgili elde etmiş olduğu bilgiyi anlama ve yorumlamada önemli bir faktördür, böylelikle hileli finansal raporlamayı tespit etmede denetçinin etkinliği artacaktır. Yapılan bir araştırma göstermektedir ki, bir bireyin bilgisi, tecrübesi arttıkça değişmektedir (Chi vd., 1982 :40). Böylelikle bir denetçinin AİT'yi uygulama bağlamındaki performansının tecrübesiyle doğru orantılı artacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

AİT, denetimin planlanması, uygulanması ve tamamlanması aşamalarında kullanılabilen, uygulaması kolay ve pratik olan, olası tutarsızlık ve sapmaları ortaya çıkarmada yararlanılan, yapılacak denetim çalışmalarına yön veren bir denetim tekniğidir. Ayrıca AİT, olağan olmayan dalgalanmaların, hata ve hilelerin olabileceği hesap veya hesap gruplarına ve denetçinin dikkat etmesi gereken denetim alanlarına işaret ederek yapılacak testlerin sayısını azaltmada, zaman ve maliyet tasarrufu sağlamada oldukça etkin olarak kullanılmaktadır.

Denetçinin kısa zamanda denetim işini bitirmesine ilişkin 2 adet makale yayınlanmıştır (Pinho, 2014). McDaniel (1990), zaman baskısının denetim sonuçları üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmasında denetim etkinliğini değerlendirmek için, toplanan ilgili kanıtların miktarı, denetçi tarafından harcanan süreye bölünmüştür. Çalışmanın sonucu, zaman baskısının ancak bazı ekstrem durumlarda denetim etkinliğini zedelediğini göstermiştir. Apostolou vd. (1993), verimliliği, önceden belirlenmiş bir zaman çerçevesine uyma yeteneği olarak tanımlamıştır; bu tanımın içeriği ise, iş için ayrılan süre ile denetim işine gerçekte harcadığı zaman arasındaki yüzde cinsinden bir varyasyona karşılık gelmektedir. Bu çalışmalar göstermektedir ki, zaman, denetimin verimlilik ve etkinliğini etkileyen bir faktördür.

Ameen ve Strawser'e (1994) göre denetçilerin AİT kullanmasına en çok neden olan faktörlerden biri, denetleme çalışmalarına yönelik zaman çerçevesinin ve denetçiler için mevcut olan bilgi işlem araçlarının (teknolojik kaynakların) önemli ölçüde geliştirilmesinin getirdiği kısıtlamadır. Ameen ve Strawser (1994) ayrıca AİT'yi kullanmanın denetimin her aşamasında, yani, planlama ve yürütme aşamalarında ve denetim görüşünün ifade edildiği aşamada, ISA 520 uyarınca uyumlu olduğunu da belirtmiştir.

Aslında, önceki çalışmalar AİT'nin yadsınamaz faydalarını vurgulamakta ve denetim çalışmalarının verimliliğini ve etkinliğini artırmanın kanıtlanmış bir yolu olduğunu savunmaktadır (Albrecht, 1977; Hylas ve Ashton, 1982; Blocher ve Willingham, 1988; Calderon ve Green, 1994). Özellikle AİT, maliyet açısından son derece caziptir ve denetçinin çalışmalarına rehberlik etmek ve denetçinin sonuçlarını desteklemek için gerekli kanıtları sağlamak için önemli

bir kapasiteye sahiptir (Blocher ve Willingham, 1988, Calderon ve Green, 1994).

Ancak diğer yazarlar, AİT'nin denetimin üç aşamasına (planlama, yürütme ve tamamlanma) göre homojen bir şekilde kullanılmasının tartışmasız olmadığını, AİT'nin çoğunlukla denetimin planlama aşamasında kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır (Loebbecke ve Steinbart, 1987, Biggs vd., 1989). Ancak, Fraser, HatherlyveLin (1997), planlama aşamasında AİT'nin yaygın şekilde kullanılmasının, uygulama aşamasında detay testlerinin azaltılması anlamına gelebileceğini vurgulamaktadır.

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)'nın yayınlamış olduğu 56 nolu denetim standardı yani SAS:56'da AİT, “çeşitli finansal ve finansal olmayan veriler ile işletmenin kayıtları arasındaki anlamlı ilişkilerin incelenmesi ile elde edilen bilgilerin, denetçi tarafından geliştirilen beklentilere uyup uymadığına bakılması işlemlerine analitik inceleme prosedürleri adı verilmektedir.” şeklinde tanımlanmıştır (Bozkurt, 2014, s.151).

Yine Kamu Gözetim Kurumu (KGK) tarafından 09/01/2014 tarihinde yayınlanan 28877 sayılı “Analitik Prosedürler (Bağımsız Denetim Standartları (BDS 520) Hakkında Tebliğ”de AİT'nin işletmenin finansal bilgilerinin, önceki dönemlere ait işletme verileri ile işletmenin içinde yer aldığı sektör verileri ile, dönem başında planlanan bütçe gibi işletme yöneticilerinin veya denetçinin tahminleri ile ve finansal nitelikte olmayan bilgiler ile karşılaştırılmasına olanak sağladığı belirtilmiştir (KGK, “Türkiye Denetim Standartları BDS 520 Analitik Prosedürler”).

SPK tarafından yayınlanan Seri: X 22 nolu “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ”in 18. kısmının 5. maddesinde AİT'nin kullanım amaçları aşağıdaki gibi sayılmıştır:

- İşletmenin faaliyet koşullarının ve çevresi ile olan ilişkilerinin kavranması için risk değerlendirme yöntemi olarak,
- İşletme yönetiminin sunduğu bilgi ve belgeler ile yaptığı açıklamalardaki önemli yanlışlık riskinin azaltılarak kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesinde, detay testler yerine daha etkili veya etkin olduğunda bağımsız denetim teknikleri olarak ve
- Bağımsızdenetimin son aşamasında finansal tabloların genel olarak gözden geçirilmesi amacıyla kullanılır.

Bir denetçi farklı AİT kullanabilir, bunlar, mevcut bilginin önceki yıllarla karşılaştırılması, denetçinin beklenti modeli ile karşılaştırılmasına ilaveten

finansal bilginin, uygun finansal olmayan bilgiyle ilişkisinin çalışılması, diğer örgütsel birimlerdeki benzer bilgilerle karşılaştırılması, sektördeki diğer benzer bilgilerle karşılaştırılması şeklinde olabilir. Örneğin, kamu denetimlerinde finansal verinin bütçe fiili karşılaştırılması önemlidir çünkü belediye bütçelerinin yasal bağlayıcılıkları vardır. KOBİ'lerin denetiminde ise daha çok önceki yıllar karşılaştırması önemlilik arz etmektedir.

Denetçinin duruma göre kullanabileceği AİT zaman içinde daha da gelişerek sadece beklenti modelinin dışına çıkarak farklı başlıklarla da incelenme yapılmasına olanak vermiştir. Literatürdeki AİT aşağıda sıralanmıştır:

1. İşletme verileri ile önceki yıllara ait benzer verilerin karşılaştırılması
2. İşletme verileri ile işletme tarafından belirlenmiş bütçe ve tahminlerin karşılaştırılması
3. İşletme verileri ile denetçi tarafından belirlenmiş beklenen sonuçların karşılaştırılması
4. İşletme verileri ile sektör verilerinin karşılaştırılması
5. İşletme verileri ile finansal olamayan verilerin ortaya koyduğu beklenen sonuçların karşılaştırılması

AİT'nin uygulama aşamaları aşağıda ayrıca gösterilmiştir (Bozkurt, 2014: 160):

KGK'nın yayınlamış olduğu BDS 520 standardına göre, AİT uygulamak için çeşitli yöntemlerden faydalanılabilir. Bu yöntemler basit mukayeselerin uygulanmasından, ileri istatistiki teknikleri kullanarak karmaşık analizler yapılmasına kadar çeşitlilik gösterir. Bu teknikler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dönmez ve Ersoy, 2011):

Karşılaştırmalı Tablolar Analizi

Dikey Analiz

Trend Analizi

Regresyon Analizi

Oran Analizleri

Ussallık Testleri

Zaman Serisi Analizleri

Yapay Sinir Ağları

Benford Kanunu

Yatay analiz olarak da adlandırılan karşılaştırmalı tablolar analizi, uygulaması kolay ve pratik olan, birden fazla dönemi kapsayan dinamik bir analiz tekniğidir. Bu analiz, bir işletmenin iki veya daha fazla dönemine ait bilanço, gelir tablosu, özkaynak değişim, nakit akım, fon akım, kar dağıtım tabloları gibi finansal tablo kalemlerinin birbirini izleyen dönemler itibarıyla mukayese edilmesi, var olan değişimlerin artış veya azalış olarak hesaplanması ve yorumlanmasından oluşur (Sağlam ve Yolcu, 2014:670-671).

Dikey analiz ile finansal tablolarda yer alan her bir hesap kaleminin toplamdaki veya grup içindeki oransal büyüklüğü irdelenir. Bu yöntemde her bir kalemin hem grup içindeki yüzde payı hem de mali tablo toplamı içindeki yüzde payı hesaplanır. Bu analiz tekniği esas olarak bilanço ve gelir tablosu için kullanılır. Bu tekniğin uygulanması ile mali tabloların anlaşılması kolaylaşır. Tablolar okunurken veya incelenirken yüksek rakamlara boğulmak yerine hesap kalemleri arasındaki ilişkinin yüzdesel olarak ifadesi daha sade bir ifade şeklindedir (Bakır ve Şahin, 2009).

Trend analizi yöntemi, bir işletmeye ait ardışık bir kaç finansal tablo dönemine ilişkin, finansal durum raporlarının bir yılı baz almak suretiyle diğer yılların bu yıldaki değerlere oranlanarak izlendiği dinamik bir metottur. İşletmenin sürekliliği esas alınmıştır, bu yüzden işletmenin finansal durum değişimi bir yıl üzerinden dinamik olarak gözlemlenebilmektedir. Dinamik olması, istenildiği anda yani işletmenin en güncel durumuna özgü sonuçları sunması açısından da

önem arz etmektedir. Bunun için çoklu hesap dönemine ait finansal durum tablolarının düzenlenmiş olması gerekir. Belirlenen sabitlenmiş yıla göre her yılın bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin değişimleri (eksi veya artı yönlü) belirlenir. Genellikle ilk yıl sabit yıl olarak seçilir ancak sabit yıl olarak dikkate alınacak olan hesap döneminin her yönden faaliyetlerin normal bir şekilde devam ettiği bir hesap dönemi olması önemlidir. Aksi takdirde farklı bir yıl, yani olağandışı faaliyetlerin olduğu bir hesap dönemi sabit yıl olarak seçilecek olursa, dinamik analiz çok farklı sonuçlar doğurabilecek, denetçiyi yanıltabilecek veya gereksiz varyansların açıklanmasına neden olacaktır([Accounting For Management, 01.03.2019](#)).

Regresyon analizi, değişkenler ve öngörücüler arasındaki ilişkileri modeller. Regresyon analiz modelinde denetçi, ekonomik ve çevresel veriler yardımıyla finansal ve işletme verilerini öngörebilir. YSA (Yapay Sinir Ağları)'lar örneklerden öğrenir ve öğrenmeyi yeni gözlemler ile genelleştirir. YSA'lar, verilerin dağılım özellikleri hakkında önceden bir varsayım yapılmadan verilerdeki doğrusal olmayan ilişkileri belirleyebilen ve simüle edebilen veri odaklı modellerdir, çünkü regresyon analiziyle karşılaştırıldığında, önsel (a priori) bir modele ihtiyacı yoktur (Koskivaara, 2004).

Oran analizleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri içerir. Örneğin, satışla ilişkili oranların kullanılması faydalıdır çünkü, alacaklar ve stoklar gibi diğer finansal tablo hesapları ile satış arasında durağan bir ilişki vardır. Oranların hesaplanması kolaydır ve bu nedenle caziptirler, ancak bunların yorumlanması, özellikle de iki veya daha fazla oran çelişkili sinyaller verdiğinde problemlidir. Gerçekten de, oran analizi, çoğunlukla öznellik gerekçesiyle eleştirilmektedir; diğer bir deyişle, denetçi, bir müşterinin genel performansını değerlendirmek için tüm oranları kullanmaktansa, spesifik olarak hangi oranları kullanacağını seçmelidir (Koskivaara, 2004).

Ussallık testinde, beklenen değer, verilerle birlikte muhasebe bilgi sisteminden kısmen veya tamamen bağımsız olarak saptanır ve bu nedenle, böyle bir test yoluyla elde edilen kanıtlar, yalnızca bir muhasebe bilgi sistemi kullanılarak toplanan kanıtlardan daha güvenilir olabilir. Örneğin, bir nakliyecinin toplam yıllık gelirinin makullüğü, yıl boyunca taşınan toplam tonaj ve ton başına ortalama navlun oranı hesaplanarak tahmin edilebilir (Koskivaara, 2004).

Zamana bağlı olarak elde edilen ve zaman sırasında düzenlenerek oluşturulan sayı dizisine zaman serisi denilmektedir. Zaman serilerinde amaç zamana göre sıralanmış sayı dizisinin modellenmesi yoluyla geleceğe ilişkin tahminler elde etmektir. Bir finansal olaya ilişkin dalgalanmalar genel eğilimlere göre oluşabilir, mevsimsel şekilde gerçekleşebilir, krizler, ekonomik genişlemeler (booms) veya daralmaların (busts) yarattığı konjonktürel dalgalanmalar

şeklinde olabilir veya beklenmedik nedenlerle ortaya çıkan düzensiz dalgalanmalar olabilir.

Her ne kadar biyolojik bir terim gibi görünse de Yapay Sinir Ağları, regresyon analizindeki gibi önceden belirlenmiş bir modele gereksinim olmadan mevcut veriler arasındaki ilişkiyi öğrenen ve yeni bir durumla karşılaştığında genelleme yapabilen bir sistemdir. Ayrıca yöntem, diğer analitik prosedürlerden farklı olarak doğrusal olmayan ilişkileri de tanımlayabilme özelliğine sahiptir (Koskiavaara, 2004).

20. yüzyılın başlarında ortaya atılan günümüzde matematik, istatistik ve mühendislik gibi pek çok alanda uygulama alanı bulan Benford Kanunu'ndan bilgisayar destekli dijital analizlerde AİT olarak yararlanılmaktadır. Benford Kanunu bağımsız denetimde düşük ve yüksek tutarlı verilerin aynı risk düzeyinde test edilmesini sağlayarak hata ve hilelerin tespit edilmesine imkan veren bilgisayar destekli bir denetim tekniğidir (Karaatlı, Senal ve Öztürk, 2014: 646.).

Ülkelere özgü işletme ve muhasebe kültürleri, denetçilerin uygulamada AİT kullanma biçimini etkiler. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, genel kabul görmüş denetim ilkeleri (GAAP) kapsamında bir denetimin planlanması ve genel gözden geçirme safhalarında AİT kullanılması zorunludur. Ayrıca AICPA'nın belirlemiş olduğu koşula göre, AİT uygulanacak olan beklenti modelini yaratırken denetçiye, bu modeli yaratan koşulları spesifik bir biçimde belgeleme zorunluluğu da getirmektedir.

Yine, AICPA'nın yayınlamış olduğu, denetleme dokümantasyonu uygulamasına (SAS 96) göre, (a) denetçi modelini yarattıktan sonra fiili kayıtlarla arasındaki karşılaştırmayı, oransal analizleri (b) analitik prosedürler uygulandıktan sonra ortaya çıkan belirgin öngörülemez farklara ilişkin uyguladığı diğer denetim tekniklerini dokümente etmek zorundadır. Finlandiya'da, Finlandiya Yetkili Mali Müşavirler Enstitüsü, planlama ve genel gözden geçirme safhalarında AİT kullanılmasını önermektedir. Kanada'da 2003 yılında Lin, Fraser ve Hatherly tarafından yapılan bir araştırmaya göre, özellikle büyük denetim şirketleri ağırlıklı olarak AİT'yi denetim çalışmalarında kapsamlı bir şekilde uygulamaktadır (Lin, Fraser ve Hatherly, 2003). Büyük denetim şirketlerinin AİT kullanmasının bir nedeni olarak müşteri büyüklükleri bir ölçüttür. Büyük müşterilerin, muhasebe verilerine güvenmeyi kolaylaştıran ve AİT amaçları için belge ve veri üreten dahili kontrol sistemlerine sahip olma olasılığı daha yüksektir (Koskiavaara, 2007: 336).

ULUSLARARASI DENETİM STANDARTLARINDA AİT'NİN YERİ

Uluslararası Denetim Standardı'na göre AİT'nin denetçiye faydaları, analitik maddi doğrulama prosedürleri kullanıldığında ihtiyaca uygun ve güvenilir denetim kanıtları elde etmek ve finansal tabloların denetçinin işletmeye ilişkin anlayışı ile tutarlı olup olmadığına dair genel bir sonuç oluştururken kendisine yardımcı olan AİT'yi denetimin sonuna doğru tasarlamak ve uygulamaktır. Ayrıca standartta, Analitik Prosedürler için, "Finansal ve finansal olmayan veriler arasındaki anlamlı ilişkilerin analiz edilmesi yoluyla, finansal bilgilerin değerlendirilmesini ifade eder" denilmektedir. Analitik prosedürler ilaveten, beklenen değerlerden ciddi ölçüde farklılık gösteren veya diğer ilgili bilgilerle tutarsızlık gösteren belirlenmiş dalgalanmaların veya ilişkilerin gerektiğinde araştırılmasını da kapsar" şeklinde de tanımlanmıştır (KGK, BDS 520: 6).

Uluslararası Denetim Standardı'na göre analitik inceleme tekniklerinin denetçiye faydaları, analitik maddi doğrulama prosedürleri kullanıldığında ihtiyaca uygun ve güvenilir denetim kanıtları elde etmek ve finansal tabloların denetçinin işletmeye ilişkin anlayışı ile tutarlı olup olmadığına dair genel bir sonuç oluştururken kendisine yardımcı olan analitik prosedürleri denetimin sonuna doğru tasarlamak ve uygulamaktır (KGK, BDS 520: 6).

Bağımsız Denetim Standardı 315'e göre risk değerlendirme prosedürleri ise şu şekilde tanımlanmıştır: "Finansal tablo ve yönetim beyanı düzeylerinde, hata veya hile kaynaklı "önemli yanlışlık" risklerini belirlemek ve değerlendirmek amacıyla işletmenin iç kontrolü dâhil işletme ve çevresini tanımak için uygulanan denetim prosedürleridir". Bağımsız Denetim Standartları'nın kabulü ile 9.4.2014 tarihinde yürürlükten kaldırılıncaya kadar Türkiye' de denetim alanında yapılmış en geniş yasal düzenleme olan Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri X No: 22)'de risk, "finansal tabloların önemli yanlışlıkları içermek riski ile bağımsız denetçinin bu yanlışlığı ortaya çıkarmama riskinin bir fonksiyonudur" şeklinde tanımlanmıştır. Analitik inceleme tekniği bu riskin varlığının tespitinde kullanılan en önemli tekniklerden birisidir (Sağlar ve Akçalı, 2018: 79).

AİT'lerin denetimin sonuna doğru kullanımının denetçiler tarafından zorunlu olduğu Bağımsız Denetim Standartları (BDS) 520'nin 6. Paragrafında "Denetçi finansal tabloların, denetçinin işletme hakkındaki anlayışı (işletmeyi tanıması) ile tutarlı olup olmadığına dair genel bir sonuç oluştururken, denetimin sonuna doğru, kendisine yardımcı olan analitik prosedürleri tasarlar ve uygular." şeklinde ifade edilmiştir.

Şirketlerde pek çok uygulama alanlarında AİT'lere rastlanabilir. Özellikle aşağıda farklı örnekleri görüleceği üzere, Uluslararası Denetim Standartları'nın göstermiş olduğu yöntemde AİT'yi şirketlerin farklı koşullarında uygulamak

denetçiye pek çok açıdan avantaj sağlamaktadır. Bu örneklerin bir kaçına aşağıda yer verilmiştir:

Bir petrol firmasında, petrolün tavan ve taban fiyatları sektör tarafından belirlenmektedir. Eğer petrol şirketine ait Brüt Kar Marjı, sektör ortalamasının çok üstünde veya altında gerçekleşiyorsa, alış fiyatından veya satış fiyatından yola çıkarak bu durum ortaya çıkarılabilir. Böylelikle denetçi bu yöntemle hızlı sürede karar vererek, zamandan tasarruf etmiş olacaktır.

Bir firmada çalışan işçi sayısı ile bu işçilere sağlanan ekmek sayısındaki ilişki, klasik denetim yöntemlerinden daha farklı bir akış açısıyla incelenebilir. Klasik denetim yönteminde, sağlanan ekmek tutarının faturaya bağlı olup, olmadığı, kayıtlarda uygun şekilde giderleştirilip, giderleştirilmediği incelenirken, Analitik İnceleme Teknikleriyle sağlanan ekmek ve personel sayısı arasındaki korelasyonun tutarlı olup olmadığına bakılabilir.

Bir şirketin stokları için ambar kapasitesi 10 Ton iken, denetçinin yaptığı çalışmalarda bu miktardan farklı olumlu veya olumsuz farkların olması, açıklamalar gerektirir. Denetçi bu noktada kısa sürede sorgulayacağı veriye erişmiş olacaktır

Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı yöntemleriyle alacak satış ilişkileri ve stoklarda olan matematiksel olarak bulunması gereken kısmın ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Bu da ussallık testleri yöntemiyle ortaya çıkarılır.

Randıman testleri (girdi/çıktı), kapasite raporları kullanılarak fire, olması gereken fire veya olması gerekenden fazla yazılan giderler bu tekniklerle denetçiye yardımcı olabilir.

Kısa ve uzun vadeli borç yapısıyla birlikte, işletmenin likiditesi, borç ödeyebilme kabiliyeti ve çalışma sermayesinin yeterliliği tespit edilebilir.

Bütçe verileriyle gerçekleşen verileri karşılaştırmak, denetçi için önemli bulgulardandır. Denetçi burada, bütçeyi uygulayacak olan işletme personelinin bütçe hedeflerinin yakalayamama kaygılarından dolayı bütçeyi değiştirmiş olabilme ihtimalini göz önünde bulundurmalıdır.

Ulaşım işletmelerinde doluluk oranının ortalama gelirin tahmin edilmesi veya işçi sayısından ve saat ücretlerinin işletme maliyetleri ve üretim miktarının tahmin edilmesinde teknikler önemli olarak kullanılmaktadır. Böylelikle denetçi daha nesnel yaklaşımla kontrol oluşturabilecektir

BAĞIMSIZ DENETİMDE AİT UYGULAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde, Hızlı Tüketim Malları Sektörü'nde faaliyet göstermekte olan ÇB1 A.Ş.'nin ve yine aynı sektörde yer alan XXX A.Ş.'nin

bağımsız denetim sürecine ilişkin bir uygulama çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada bağımsız denetim esnasında AİT yoluyla yapılan işlemler incelenmiş, denetim sürecine etkisi değerlendirilmiştir. Buradaki amaç, denetçinin denetim raporunu oluştururken risk bölgelerini tespit edebilmesine yönelik yön göstermedir. Bu çalışmamızda denetçiye, riskin yükseldiği normalin dışındaki olguların saptamasını sağlamak için AİT'yi etkin bir şekilde nasıl kullanılacağına gösterilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle, bilimsel temelli olarak AİT'nin uygulama safha ve metotları bir sektör özelinde gösterilecektir. Sektördeki iki firmaya yönelik yaptığımız bu çalışma tüm sektörü yansıtmamakla birlikte, metotların etkin bir şekilde uygulanmasını göstermek maksadıyla sorunlu olduğu görülen iki firma özelinde çalışılmıştır. Bununla birlikte bu türde bilimsel temelli olarak AİT uygulamasının Hızlı Tüketim Sektöründe ve sektörün şirketleri özelinde ilk defa yapılmasından ötürü literatüre yeni bir çalışma olarak katkı sağlayacaktır. Uygulamada izlenen metot, postmodern yaklaşım çerçevesinde nitel inceleme yöntemleridir.

Hijyenik Kağıt Üretimi Firması Uygulaması

ÇB1 A.Ş., kağıt havlu, peçete, tuvalet kağıdı ve kutu mendil üretimlerini yapmakta olan bir sanayi kuruluşudur. Yurtdışından almış olduğu, selülozu kendi tesislerinde önce yarı mamule çevirmekte bunları yurtdışına ya ithal etmekte ya da yarı mamulleri nihai ürüne çevirerek çeşitli perakende işletmelerine satmaktadır.

Şirket son 5 yıllık dönem içinde, özellikle gelişmekte olan ülkeleri hedef pazar alma stratejisiyle büyüme sürecine girmiştir. Bu büyümeyi desteklemek adına da çalışan sayısını artırmıştır. Aşağıdaki tabloda şirketin zaman içinde büyüyen çalışanlara ait masraf tutarları görünmektedir:

Tablo1a. Yıllar İtibariyle Personel Giderleri

Gider Türü ve Değişim	2014	2015	2016	2017	2018
Personel Giderleri (000 TL)	1.100	1.350	1.950	2.500	3.015
Değişim		250	600	550	515
Değişim Yüzdesi		22.73	44.44	28.21	20.60

Denetim esnasında personel sayısı ve ücret giderlerindeki değişimin incelenmesi, personel başına üretim gibi verilerin kontrolü, yıllar itibariyle bunlardaki değişim, bütçe verileriyle karşılaştırma yaparak buradan çıkacak sonuçlara göre önemli sapmaların analizi yöntemleri personel giderlerinin denetiminde yapılabilecek AİT'lere örnek olabilir. Aşağıdaki tabloda üretim, personel sayısı ve personel başına üretim miktarları gösterilmiştir:

Tablo 1b. Yıllar İtibariyle Çalışan Sayıları ve Üretim Miktarları

	2014	2015	2016	2017	2018
Çalışan Sayısı	23	28	50	60	66
Çalışan Sayısı Değişim (%)		21,74	78,57	20,00	10,00
Toplam Üretim Miktarı (000 adet)	10,00	12,20	22,09	26,39	29,29
Toplam Üretim Miktarı Değişim (%)		22,00	81,00	19,50	11,00
Personel Başına Üretim (X1000)	434,78	435,71	441,64	439,80	443,80
P.B. Üretim Değişim		0,93	5,93	-1,86	4,00
P.B Üretim Değişim (%)		0,21	1,36	-0,42	0,91

Tablo 1b'ye göre, şirket düzenli büyüme stratejisini yıllar itibariyle gerçekleştirmektedir. Üretim miktarları yıllar içinde artan bir seyir izlemektedir. Aynı şekilde çalışan sayısına da bakıldığında düzenli bir trend halinde artış gözlemlenmektedir. Bu korelasyon en iyi personel başına üretim değişim yüzde çizelgesi incelenerek anlaşılabacaktır. Eğer arada düzenli bir korelasyon varsa Personel Başına Üretim Değişim Yüzdesi ne kadar – veya + yönlü sıfıra yakınsa o zaman arada o kadar yüksek bir korelasyondan bahsedilebilir. Tablodan da görüleceği üzere personel başına yüzde değişimi sıfıra yakındır bu da yüksek bir korelasyonun varlığını işaret etmektedir. Yani şirket yıllar içinde üretim ölçeğinde büyümüş ve buna orantılı olarak insan kaynağı alımı yapmıştır. Belki de otomatizasyon yerine üretimini işgücü ile karşılamış olabilir. Bu analiz, ileride yapılacak olan başka çalışmalara da rehberlik edecektir.

Tablo1a'ya göre ise, 2015-2018 yılları arasında çalışan masraflarında sırasıyla %23, %44, %28 ve %21 olmak üzere belirgin oranda artışlar gözükmemektedir. Bu nedenle bu değişimleri anlamaya çalışmak ilk etapta önem arz etmemektedir. Pek tabi ki bu tablo kendi başına bir anlam ifade etmez, destekleyici nitelikte başka diğer verilere de ihtiyaç vardır. Aşağıdaki tablo bordrolu çalışan sayılarındaki değişimi periyotlar halinde göstermektedir:

Tablo 1c. Yıllar İtibariyle Çalışan Sayıları

	2014	2015	2016	2017	2018
Çalışan Sayısı	23	28	50	60	66
Değişim		5	22	10	6
Değişim Yüzdesi		21,74	78,57	20,00	10,00

Yukarıdaki tablonun da gösterdiği gibi, 2015 ve 2018 yılları arasında adam sayısı da artmıştır. 2015 yılı artışı oldukça orantılıdır. (%23 vs %22). 2016 yılı artışı %44'e karşı %79 oranı ile arada bir korelasyon varlığını göstermemektedir. Diğer bir ifadeyle, bordrolu çalışan sayısındaki artış, yapılan personel harcamasının neredeyse 2 katıdır. 2017 ve 2018 yılı artışlarında ise bir korelasyondan bahsedilebilir.

Tablo 1d. Personel Başına Giderler

	2014	2015	2016	2017	2018
Personel başına giderler	47.826	48.214	39.000	41.667	45.682
Değişim		388	-9,214	2,667	4,015
Değişim Yüzdesi		0,81	-19,11	6,84	9,64

Burada denetçi, ilk incelemede bir hata veya tutarsızlığa rastlamamakla birlikte, denetim riskini azaltmak için, daha detaylı inceleme yapmak durumundadır. bununla birlikte daha fazla derine inmesini gerektirecek bir tutarsızlık analizine de sahiptir. Personel başına giderler oldukça düşmüştür. Daha önce üretimini daha yüksek giderle yapmakta iken, nasıl olmuş da bu giderleri düşürme kabiliyetine haiz olmuştur? Bu düşüşün nedeni, düşük ücret politikası veya otomatizasyon gibi sebeplere dayanabilir bununla birlikte daha önce değindiğimiz üzere üretim ve personel sayısındaki artış korelasyonu, otomatizasyon sebebinin olmayabileceğini göstermişti, bundan dolayı başka bir hususa da özellikle dikkat etmek gerekir: Burada olabilecek en büyük hata veya hile riski, kayıtlara intikal ettirilmeyen personel ücret giderleri olabilir. Dolayısıyla işletmenin karını fiktif olarak yüksek gösterme ihtimali vardır. O yüzden denetçinin ilave kanıtı başvurusu gerekmektedir. İzleyeceği yollar şunlar olmalıdır: Buradaki hata veya hile unsurunu tespit etmek için personel bordroları İnsan Kaynakları Departmanı'ndan temin edilmelidir, bordro hesaplama kontrolleri yapılmalı, bu tutarlar ile bordro ve muhasebe kayıt tutarlılığı araştırılmalıdır. Eğer kayıt tutarlılığında da sıkıntı varsa bunun hatadan mı yoksa hileden mi gerçekleştiği tespit edilmelidir. Bordro hesaplama

programı, muhasebe sistemi ile entegre mi çalışmaktadır, dışarıdan müdahaleye izin vermekte midir? Eğer bordro programının muhasebe entegrasyonu yoksa hatalı kayıt, düzenli olarak sürekli aynı şekilde mi yapılmaktadır? Eğer düzenli bir hata modeli görülüyorsa bu takdirde denetçi bulgularından emin olmak için hesaplama yapanlar, kaydı atanlar ve onaylayanlarla yüz yüze görüşme yapmalıdır. Tüm bu analitik inceleme yöntemleri neticesinde denetçi hata veya hile tespit edemezse, yapmış olduğu analitik incelemeye ilişkin verileri, verilerinin kaynağını ve hesaplama yöntemini sorgulamalıdır.

Ayçiçek Yağı Üretiminde Firma Örneği

Türkiye'nin en eski ve köklü sanayi kuruluşlarından biri olarak 1970 yılından bu yana bitkisel yağ üretimi yapan XXX A.Ş., A Organize Sanayi Bölgesi'ndeki tesislerinde üretim yapmaktadır. Ayçiçek tohumu, soya fasulyesi hammadesinden son tüketicilere yönelik ayçiçek yağı üretimi yapmaktadır.

XXX A.Ş., Borsa İstanbul'a kote olan şirketlerden olduğundan bağımsız denetime tabidir. XXX A.Ş., son 5 yılında bağımsız denetim raporu görüşüne göre düzenli olarak sınırlı olumlu görüş almıştır. Farklı yıllardaki farklı denetim firmalarından gelen bağımsız denetim raporları, TMS 12 "Gelir Vergisi" standardına atıfta bulunarak, şunu belirtmiştir: "TMS 12 "Gelir Vergisi" standardı uyarınca, geçmiş mali zararlar ve vergiden indirilebilir geçici farklardan kaynaklanan ertelenmiş vergi varlıkları, yakın gelecekte vergiye tabi yeterli kar elde etmek suretiyle söz konusu farklardan yararlanmanın kuvvetle muhtemel olması veya gelecekte ilgili farkların ortadan kalkmasının muhtemel olması durumunda kayıtlara alınmalıdır." Ertelenen Vergi Varlıkları; indirilebilir geçici farklar, kullanılmamış mali zararlar ve vergi avantajları nedeniyle sonraki dönemlerde geri kazanılacak olan gelir vergisi tutarlarıdır(Eflatun, 2012).Ertelenen vergi varlıkları, işletmenin sonraki dönemlerde oluşacak vergilendirilebilir gelirlerinin muhtemel olması durumunda ertelenen vergide dikkate alınır. Denetim Şirketi, Ayrıca Grup'un geçmiş yıl mali zararlarından toplam 2.264.216 TL (31 Aralık 2016: 2.797.039 TL) tutarında ertelenmiş vergi varlığını ileriye dönük karlılık beklentileri nedeniyle muhasebeleştirmiş olduğunu belirtmiştir ancak bağımsız denetim şirketinin yapmış olduğu değerlendirme sonucunda, Grup'un bu ertelenmiş vergi varlığından yararlanmasına imkan verecek düzeyde mali karı gerekli olan zaman dilimi içinde elde etmesine yönelik belirsizlik olduğu kanaatinde olduğunu raporlamıştır. Benzer ifadeler bir önceki yılların denetim raporlarında da söz konusudur.

Yapacağımız uygulama, analitik inceleme prosedürleri yoluyla bağımsız denetçilerin varmış olduğu sonuçları test etmek, denetçi beklentilerini

tekrardan oluşturmak yoluyla Grup'un Türkiye Muhasebe Standartları'ndan şartlı olumlu görüş verecek kadar sapıp sapmadığını incelemeye yöneliktir. İlgili çalışmayı gerçekleştirmek için Grup'a oran analizleri uygulanacak, geçmiş bir önceki yıla göre finansal sonuçları karşılaştırılacak, ayrıca 31.12.2017 finansal sonuçları sektör ortalaması ile karşılaştırılacaktır.. ilaveten Brüt Kar Marjı Oranı incelenecek ve ayrıca Stok Devir Hızı trendi incelenecektir. Böylelikle Grup'un ertelenmiş vergi varlığından yararlanmasına olanak veren mali karın gerekli zaman dilimi içinde oluşup oluşamayacağı araştırılacaktır. Denetim firmaları tüm bu tekniklerin hepsini uygulayacak zaman ve iş gücüne sahip olmamış olabilir. Amacımız denetim firmasının verdiği sonucu bilimsel olarak doğrulamaktır.

XXX A.Ş şirketine ilişkin 31.12.2017 itibariyle Finansal Oranları ve bulunduğu sektörün oranlarına aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 2a. XXX A.Ş – Finansal Değerler Sektör Ortalaması Karşılaştırma Tablosu

	XXX A.Ş	Sektör Ortalaması
Fiyat / Kazanç Oranı	0	123,02
Piyasa Değeri / Defter Değeri	0,88	2,84
Net Kar / Toplam Aktif	-0,02	0,01
Net Kar / Özsermaye	-0,04	0,02
Piyasa Değeri / Net Satış	0,70	1,52
Piyasa Değeri / Esas Faaliyet Karı	-23,92	17,36
Net Kar / Net Satış	-0,03	0,01
Esas Faaliyet Karı / Net Satış	-0,03	0,09
Cari Oran	0,81	1,62
Esas Faaliyet Karı / Kısa Vadeli Borç	-0,07	0,31
Kısa Vadeli Borç / Toplam Aktif	0,35	0,21
Kısa Vadeli Borç / Toplam Borç	0,93	0,43

Kaynak: Sektör Ortalamaları, bigpara.hurriyet.com.tr/borsa/hisse-fiyatları/, 31.10.2018

Tablo 2a'dan çıkan sonuçlara göre, XXX şirketi, Piyasa Değeri / Defter Değeri oranı olarak sektörünün oldukça altında kalmaktadır. Son 5 yılı itibariyle sürekli zarar raporlayan bir şirket için, Piyasa Değerinin Defter değerinden aşağıda kalması, şirketin piyasa değerinin öz sermayesinin de altına geldiğini gösterir. Şirketin Cari Oranı (Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)tablo 2a'dan da anlaşılacağı gibi 1,62 olan sektörünün altında kalmıştır. Aynı zamanda bu işletmede net çalışma sermayesi noksanı olduğunu, işletmenin nakit sıkıntısı çektiğini gösterir. Şirket son 2 yılında artarak 2016'da -644.534 TL, 2017'de ise -1.167.166 TL nakit açığı vermiştir. Tamamlayıcı bir

oran olan Likitide Oranı ise 0,66 olarak gerçekleşmektedir. Buna göre oran 1'in altındadır. Oranın 1'in altında olması, Cari Oran ile birlikte değerlendirildiğinde işletmenin nakit sıkıntısı çektiğini göstermektedir.

Sektörde genel olarak, Faaliyet Karlılığı / Net Satış Oranı çok yüksek değildir, fakat XXX'in oranı zarar raporlamasından dolayı -0,03 olarak gerçekleşmiştir ve geçmiş yıllarla analiz edildiğinde de yine bu oranın 0'a yakın fakat eksi olarak raporlandığı gösterilmiştir. Bu anlamda da şirketin ileride ertelenmiş vergi varlığından yararlanması söz konusu değildir.

Kısa Vadeli Borçların, Aktif Toplama Oranı sektör ortalaması olan 0,21'in üstünde bir değerle, 0,35 olarak gerçekleşmiştir. Tüm Yabancı Kaynakların Aktif toplama oranı ise 0,95'tir sektör ortalaması ise 0,73'tür. Bu oranda yüksek miktardaki yabancı kaynak kullanımını göstermektedir. Ölçeğine göre yüklü miktarda kredi kullanımı söz konusu olup, şirket borçlanmaları özellikle grup dışı şirketlere yapılmıştır. Yıllar içinde giderek artan bir faiz yüküyle karşılaştığı görülmektedir. Faiz giderleri 9.488.135 TL'den 11.709.196 TL'ye çıkmıştır. Şirketin zarar raporlamasındaki en önemli unsur, şirketin katlanmak zorunda kaldığı ve yıllar itibariyle büyüyen Finansman Giderleri kalemidir.

Tablo 2b. XXX A.Ş. Kısa Vadeli Ticari Borçları ve Ticari Faaliyetlerden 2017 2016 Karşılaştırmalı Brüt Karı Tablosu

Kısa Vadeli Borçlar	31 Aralık 2017	31 Aralık 2016
Ticari Borçlar	8,938,200	7,575,187
Borç Senetleri	43,018,060	14,368,381
Diğer Ticari Borçlar	581,540	1,453,528
İlişkili Taraflara Ticari Borçlar	2,244,522	786,273
Toplam	54,782,322	24,183,369
Hasılat	175,783,453	103,010,772
Satışların Maliyeti (-)	- 167,512,234	- 92,441,139
Ticari Faaliyetlerden Brüt Kar	13,266,219	10,569,633

Tablo2b'ye göre, göre şirketin Brüt Karı %30 artarken borçları ise %100'den daha fazla artmıştır, şirket bu anlamda da sürekli borç kullanımını artırmaktadır. Bu nedenle hem Finansman Gideri'ni hem de Ticari Borcu kapatarak mali karlılığa kısa zamanda geçme potansiyeli çok düşüktür.

Brüt Kar Marjına yıllar itibariyle de eğilim yüzdeleri analizi şeklinde

bakılabilir. Aşağıdaki tabloda şirketin 2013-2017 dönemindeki brüt kar marjları yer almaktadır.

Tablo 2c. XXX A.Ş. 2013- 2017 Brüt Kar Tablosu

	2013	2014	2015	2016	2017
Hasılat (x 1000)	91.451	93.053	96.554	103.01	175.783
Satışların Maliyeti (x1000)	80.111	82.074	86.416	92.441	162.517
Brüt Kar (x1000)	11.339	10.979	10.138	10.569	13.266
Brüt Kar Marjı Oranı	12.4%	11.8%	10.5%	10.3%	7.5%
Brüt Kar Marjı Oranı Projeksiyonu (5 Senelik)	12.5%	13.0%	13.5%	14.0%	14.5%
Yıllık Bütçe Brüt Kar Marjı Oranları	12.5%	13.0%	12.5%	11.2%	11.0%

Karın ölçülmesinde kullanılan ve mali rantabilite oranları da denilen karlılık oranları, hedeflenen faaliyet sonuçlarına ulaşıp ulaşılmadığını, öngörülen kar düzeyinin gerçekleşip, gerçekleşmediği ve işletmenin etkin yönetilip yönetilmediği konularında bilgiler sağlamaktadır. Karlılık oranları, bir işletmenin yatırım ve finanslama kararlarının ne derece dengeli olduğunu gösteren oranlardır. Karlılık oranları, satışlar ve yatırım üzerinden elde edilen karlılığı göstererek, yönetimin etkinliğini değerlendiren ölçütlerdir. Dolayısıyla, iktisadi çıkarları işletmenin uzun vadeli yaşamasına bağlı olan herhangi bir kimse daha çok karlılık oranlarıyla yakından ilgilenecektir. Bu yüzden de karlılık, işletme paydaşlarını da ilgilendirdiğinden denetçinin de konusuna direk olarak giren bir konudur aynı anda da bir AİT unsurudur (Şamiloğlu ve Akgün, 2015: 438).

Karlılık oranları içinde Brüt Kar Marjı Oranı, brüt satış hasılatı üzerinden hesaplanmaktadır. Bu oranın yüksek olması, brüt satışlar içinde satılan malın maliyetinin düşük olduğuna ve dolayısıyla da brüt satış karının arttığına işaret olup, işletme lehine yorumlanmaktadır. Yukarıdaki şirketimizin ise, Brüt Kar Marjı yıllar itibariyle işleyiş trendine bakacak olursak, düşme eğilimi göstermektedir. Bu düşme eğilimi, satılan malın maliyetinin artmasına karşılık satış fiyatının aynı oranda artırılmaması sebebiyle brüt karın azaldığını göstermektedir.

İşletmenin 5 sene önce yapılan uzun dönemli projeksiyonlarına bakılacak olursa, her sene itibariyle işletme brüt kar marjı oranını yüzde 0.5 artırmayı planlamıştır. Yüzde 12.5 üzerine inşa edilen 5 yıllık projeksiyon, 2017 yılına gelindiğinde yüzde 14.5 olmayı hedeflemiştir. Bu yüzden artırması gereken

satış bellidir ve fiilide bu satış tutarı aynı ölçekte gerçekleşmiştir. Halbuki 2017 yılına gelindiğinde, 5 sene önce hedeflenen brüt kar marjı oranı ile hedeflenen oran arasında %7 oranında büyük bir sapma vardır, bu oran hedeflenen oranının nerdeyse yarısıdır. Bir başka açıdan bakılacak olursa, her sene itibariyle geçmiş bir önceki yılın verisi göz önünde bulundurularak yapılan bütçe tahmini de geçmiş yıl oran verileri üzerine yarım puan oynamalar ilave ederek hedeflendirme üzerine kuruludur. Oysa ki sonuç itibariyle her yıl yeniden yapılan bütçe tahminleri de gerçekleşenin gerisinde kalmıştır. Özellikle 2017 yılı hem 5 senelik tahmine hem de yıllık tahmine göre oldukça geridedir. 2017 yılında şirket uzun dönemde kara geçemeyeceğinin sinyallerini vermiştir.

Stok Devir Hızları da bir AİT unsuru olarak denetçiye yol gösterici nitelikte, bir analiz tekniğidir. İşletmenin sahip olduğu ve faaliyetlerini gerçekleştirdiği stoklarını ne derecede etkin kullanıldığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıdaki tabloda şirketin yıllar itibariyle stok devir hızları yer almaktadır.

Tablo 2d. XXX A.Ş. - Stok Devir Hızı Tablosu

	2013	2014	2015	2016	2017
Net Satışlar (000 TL)	86.451	88.554	92.554	98.260	170.783
Ort. Stoklar	300	350	350	880	1.490
Stok Devir Hızı (000)	288	253	264	111	114

Stok Devir Hızı, ortalama bir hesapla, stok kalemlerinin ne kadar bir süre içerisinde tüketildiğini veya satış hasılatı unsuru haline dönüştüğünü ölçer. Başka bir deyişle bu oran, işletmenin elindeki stokların nakde dönüşme hızını gösterir. Varlıkların kullanımındaki verimliliği ölçen bu oran, stokların bir yıl içinde kaç defa devrettiğini gösterir. Bir işletme faaliyetini sürdürebilmek amacıyla, gerekli üretim girdilerini, üretim sürecinde işlemleri tamamlanmış mamulleri, üretimini tamamlayıp satış için hazır tuttuğu ürünleri stok olarak tutar. Stok devir hızı analizinde amaç stoklanan bu varlıkların işletme tarafından en kadar hızla üretim içinde tüketildiğini satışa hazır hale getirildiğini ve satıldığını görebilmektedir. Bu şekilde stokların belli bir dönem içinde kaç kez yenilendiği ortaya çıkar (Şamiloğlu ve Akgün, 2015, s.435).

İşletmenin Stok Devir Hızı Tablosu'nda 2013'ten 2018'e kadar stok devir hızının düştüğü özellikle 2016 ve 2017'de dramatik bir şekilde düştüğü gözlemlenmiştir. İşletmenin dönemler itibariyle stok devir hızının düşmesi, stokların etkin bir biçimde yönetilememesinin bir sonucudur. Diğer şartlar aynı kalmak üzere, stok devir hızının düşmesi, işletmenin daha az kar etmesine sebebiyet verdiği gibi, belirli bir iş hacmine ulaşmak için finansman ihtiyacını da artırmaktadır. Bu olgu, işletmenin Kısa Vadeli Borçlarının, Aktif Toplama

Oranı'nın yüksek olması mevzuunda da gözlemlenmişti. Başka bir deyişle stok devir hızı düşen firma, stoklara nispeten daha çok kaynak bağlama ihtiyacı elde eder. O sebeple stok devir hızı düşük olan işletme yüksek olan firmalara göre rekabet gücünde de daha az avantajlı olur. Zira şirket, sektör ortalamasının üstünde bir Kısa Vadeli Borç / Aktif Toplam Oranı'na sahiptir. Aynı şekilde kar marjını düşürerek satış hacmini genişletebilme olasılığı çok düşmüştür.

Tüm bu AİT'ne ilişkin analizler neticesinde, XXX A.Ş., sektöre göre oranları, daha olumsuz durumdadır. Faaliyet Karlılığı / Net Satış ve Yabancı Kaynak / Aktif Toplamı oranları da olumsuzdur. Özellikle Yabancı Kaynak oranının yüksek olması finansman giderlerinin oldukça şiştiğini de göstermektedir. Bununla birlikte Brüt Kar Marjı oranı son 2 yılda oldukça kötüleşmiş, bütçe ve projeksiyonlarını yakalayamaz konuma gelmiştir. Tüm bunlara ilaveten Stok Devir Hızı'nın da gittikçe kötüye gitmesi ile birlikte şirketin kısa zamanda kara geçme olasılığı görünmemektedir. XXX A.Ş'nin denetçisi de uygulamış olduğu prosedürlere göre, ertelenmiş vergi varlığından yararlanmasına olanak veren mali karın gerekli zaman dilimi içinde oluşamayacağı kararına varmıştı, böylelikle yapmış olduğumuz AİT testleri ile de denetçinin bu kararında yanılmadığını ve bulgularımızın denetçi sonucuyla paralellik gösterdiğini söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada incelendiği üzere bağımsız denetimin planlanması, maddi doğruluk testleri ve tamamlanması aşamasında analitik inceleme teknikleri önemli bir yere haizdir. Günümüzde bu teknikleri etkin olarak kullanabilen denetçiler sayesinde denetim faaliyetlerinin yürütülmesinde yeni bir evreye geçilmiştir. Bağımsız denetimin yürütülmesi ve raporlanması esnasındaki finansal ve finansal olmayan verilerin denetim riski ve kontrol riski göz önünde bulundurularak, tekniklerin hangi aşamalarda nasıl kullanılacağı post modern yaklaşım ile nitel araştırma yöntemleri kullanılarak toplum, şirketler, denetçiler ve yatırımcıların gereksinimlerine göre tartışılmıştır.

AİT, Finansal tabloların önceden belirlenmiş ölçütlere göre kıyaslanması sonucu bulunan sapmalara göre denetime yön veren bir tekniktir. Denetçiye her konuda yön veren bir yöntem olan AİT hem Planlama aşamasında, zamandan tasarruf etme ve kaynakların etkin dağılımını sağlayarak, hem de yürütme aşamasında kısa zamanda doğru ve güçlü kontrol sonuçlarına ulaştırabileceği içinden denetçiye fayda getirmektedir. Denetimin sonuç aşamasında ise genel bir değerlendirme yapmada yardımcı olur.

Bu çalışmada Hızlı Tüketim Sektörü'nde faaliyet gösteren 2 ayrı şirketi Uluslararası Denetim Standartları kapsamında ve denetçi bakış açısıyla AİT yöntemlerini uygulamak suretiyle incelenmiştir. Birinci örnekte daha önce

incelenmiş bir şirket üzerinde değerlendirme yaparak, denetçiye şüpheli gelecek bir durumu ortaya çıkarıp, denetçiye ilave kanıtlara gitmesi ve denetimi bu yönde geliştirmesi gerekliliğinin çıkarımı yapılmıştır. İkinci şirkette ise daha önceden denetçi tarafından incelenmiş bir şirkete ilişkin şartlı görüş verilmesine neden olan bir durumu AİT yoluyla tekrar analiz ederek, denetçinin varmış olduğu sonucun haklılığı teyit edilmiştir.

Nihai durum göstermektedir ki, artık bağımsız denetim, sırf klasik yöntemlerle fatura ve gider eşleştirmesinden ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. Gelecekte yerini finansal olmayan bilgileri de içeren daha geniş tabanlı çalışmalara bırakacaktır. Ayrıca AİT'ler bundan sonra bilgisayar veya diğer elektronik ortamlara transfer edilerek çok daha hızlı ve verimli denetimler yapılabileceği ve hızlı sonuçlara ulaşılabileceği çok uzak olmayan hatta kimi yerlerde pratikte de uygulanan bir gerçekliktir. Bu değişimin ise sadece işletmeleri değil, muhasebe meslek mensupları ile muhasebe akademisyenlerini de gelişen teknikler çerçevesinde kişisel gelişime ve yeni yöntemler aramaya sevk edeceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albrecht, W. (1977). Towards Better and More Efficient Audits, *Journal of Accountancy*, December, pp. 48- 50.
- Ameen, E., Strawser, J. (1994). Investigating The Use Of Analytical Procedures: An Update And Extension; *Auditing: A Journal Of Practice & Theory*, 13, pp. 69–76.
- Apostolou, B., Pasewark, W., Strawser, J. (1993). The Effects Of Senior Internal Auditor Behaviour On Staff Performance And Satisfaction. *Journal Of Business Research*, 23, pp. 110–122.
- Bakır, H. ve Şahin, C. (2009). Yöneticiler İçin Finansal Tablolar Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Biggs, S., Mock, T.J. & Watkins, P.J. (1989). Analytical Review Procedures And Process In Auditing, Research Monograph No. 13, The Canadian Certified General Accountants' Research Foundation.
- Blocher, E., Willingham, J. (1988); *Analytical Review: A Guide To Analytical Procedures*, (2nd Ed.), New York: Prentice Hall.
- Bozkurt, N. (2014) *Muhasebe Denetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Calderon, T.G. And Green, B.P. (1994). Signaling Fraud By Using Analytical Procedures. *Ohio CPA Journal*, 53, April, pp. 27-38.
- Chi, M., Glaser, R., & Rees, E. (1982). Expertise In Problem Solving. In R.J. Sternberg, *Advances In The Psychology Of Human Intelligence*. Hillsdale, Nj: Erlbaum.
- Dönmez, A. ve Ersoy, A. (2011). Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye'de SPK'dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, *Bilgi*, 121-142).
- Eflatun, A. O. (2012). TMS 12 Gelir Vergileri (Ertelenen Vergi). 10 Mart 2019 tarihinde muhasebe.tr.com sitesinden erişildi.
- Fraser, I., Hatherly, D., Lin, K., (1997). An Empirical Investigation Of The Use Of Analytical Review By External Auditors. *The British Accounting Review* (March); pp 35–47.
- Karaatlı, M., Senal S., Öztürk, Mahmut S. (2014). “Denetim Planlaması Aşamasında Analitik İnceleme Tekniği Olarak Yapa y Sınır Ağları Kullanımı: Bir Firma Uygulaması”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt.14, Sayı 4, Ekim 2014:637-648.

KGK, “TürkiyeDenetimStandartları BDS 520 AnalitikProsedürler”.

Knapp, C. A. ve Knapp, M. A. (2001), The Effects Of Experience And Explicit Fraud Risk Assessment In Detecting Fraud With Analytical Procedures. Accounting, Organizations And Society, 2001, Vol. 26, Issue 1, 25-37.

Kavut L., Taş O. veŞavlı T. (2009).

“UluslararasıDenetimStandartlarıKapsamındaBağımsızDenetim ”, 2009, İstanbul, İsmmmoYayın No 130, s.155.

Koskivaara, E. (2004). “Artificial Neural Networks In Analytical Review Procedures”, Managerial Auditing Journal, 19(2), 2004: 192 S.191-223.

Koskivaara, E. (2007). “Integrating Analytical Procedures Into The Continuous Audit Environment”, Journal Of Information Systems And Technology Management, Vol. 3, No. 3, 2007, pp. 331-346.

Lin, K. Z., Fraser, I. A. M. &Hatherly, D. (2003). Auditor Analytical Review Judgment: A Performance Evaluation. The British Accounting Review. 35(1): 19-34.

Loebbecke, J.K. &Steinbart, P.J. (1987). An Investigation Of The Use Of Preliminary Analytical Review To Provide Substantive Audit Evidence, Auditing: A Journal Of Practice & Theory, 5, Spring, Pp. 74-88.

McDaniel, L.S. (1990); The Effects Of Time Pressure And Audit Program Structure On Audit Performance; Journal Of Accounting Research, 28, pp. 267-285.

National Commission on Fraudulent Financial Reporting [NCFFR]. (1987). Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting.

Pinho, C. (2014) The Usefulness Of Analytical Procedures – An Empirical Approach In The Auditing Sector In Portugal., International Journal of Business and Social Research, Vol 4. No.8.

Sağlam N. veYolcu, M.

(2014).TürkiyeDenetimStandartlarınaGöreFinansalTablolarınBağımsızDenetimiVeRaporlanması. Ankara: YaklaşımYayıncılık.

Sağlar J. veAkçalı G.

(2018).AnalitikİncelemeProsdürlerininBağımsızDenetimSürecineEtkisi, OsmaniyeKorkut Ata Üniversitesi, İktisadiVeİdariBilimlerFakültesiDergisi, Cilt:2, Sayı:1, Haziran 2018, ss. 76-88.

Sektör Ortalamaları, 31.10.2018 tarihinde bigpara.hurriyet.com.tr/borsa/hisse-fiyatlari adresinden Erişildi.

SPK, Seri: X 22 Nolu

“Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ” 18. Kısım, 5. Madde.

Şamiloğlu F. ve Akgün A. İ. (2015). Finansal Tablolar Analizi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, s. 435, 438.

AccountingFor Management.org, Financial Statement Analysis, 01.03.2009 tarihinde accountingformanagement.org adresinden erişildi.